

АНГЕЛОВА-АТАНАСОВА, Мария *(Велико Търново)*

СПОМЕН ЗА УЧИТЕЛЯ

Толкова време вече не е между нас, а имам чувството, че не ни е напуснал. Девет години след смъртта му все още никой не се е настанил на бюрото му в Центъра по българска ономастика – малкото бюро до прозореца, което си беше избрал. А в чекмеджето на това бюро още стоят неговите бележки, снимки с членовете на кръжока по ономастика и последната му стихосбирка, която обичаше да разлиства и препрочита.

Опитвам се да си спомня първата си среща с него на лекции по увод в езикознанието. В спомените ми се сливат множество лекции по различни дисциплини в най-голямата тогава аудитория № 1 в Ректората (сега хранилище в сградата на библиотеката), която побираше 200 човека. Толкова бяха през 1964 г. първокурсниците (120 души българска филология и 80 – руска), които в слят поток слушаха лекции по езикознание, литературознание, старобългарски език и други дисциплини, общи в учебните им планове. Н. Ковачев беше твърде обикновен сред образите, които изникват в паметта ми – ексцентричният новатор в литературознанието Емил Стефанов; извисяващите се с ерудицията си и с аристократичното си излъчване Иван Гълъбов (старобългарист) и Богдан Богданов (антична и западноевропейска литература), които слушах прехласнати; вдъхновените литератори Пеньо Русев и Георги Димов; яркият и запомнящ се с оригиналния си стил Димитър Василев (Философа); впечатляващият оратор Лальо Ангелов (политикономия)... Всички те в най-висша степен се покриваха с представата ми за академичен дух и редовно посещавах лекциите им, но си признавам, че в ония години по-охотно се занимавах с литература и смятах, че това е призванието ми. Затова и не проявих особен интерес към кръжока по ономас-

тика и включването ми в него беше чиста случайност. Един ден, в края на първата учебна година, приятелките ми от същата специалност – Надежда Никулкина и Йорданка Бонева, се върнаха много възторжени от сбирка на кръжока, на която са обсъждали предстоящата лятна експедиция за теренно проучване на топонимията в бившата Еленска околия. Бяха толкова въодушевени от предстоящото, че не мина и половин час и аз бях спечелена за изследвач на топонимията, а още на другия ден се записах в кръжока.

Експедицията в Еленско е от най-хубавите ми спомени от студентските години. В ранна юлска сутрин университетският автобус, побрал кръжочниците по ономастика, фолклор и етнография, потегли за Еленско. Изследователските екипи бяха разпределени предварително и всяка група беше оставяна в едно от селищата, в които трябваше да проведе изследването си, за да продължи самостоятелно по-нататък. Вълнението ни беше разбираемо – получихме всички указания за начина на работа, но няхаме практически опит. Поемахме голяма отговорност и се бояхме да не се провалим. Нашата група беше от 4 души – освен мен и двете ми споменати приятелки, и Данаил Данаилов от по-горния курс. Започнахме от гр. Елена, а после Беброво, Буйновци, Мийковци... С умиление си спомням как гордо показвахме в кметствата служебните бележки от университета, за да получим предварително договореното от Н. Ковачев съдействие. И колко бавно налучквахме верния подход към информаторите, за да не се налага да слушаме по 2-3 часа спомените им от войните или за отминали времена, а да извлечем потребната за етимологичния анализ информация за местните имена и да ги запишем в автентичния им изговор. За етимологията знаехме твърде малко. Едва през следващото лято, когато задачата на лятната ни практика беше да се опитаме да изясним произхода на записаните от нас топоними, разбрахме колко излишна информация сме записали и колко потребна сме пропуснали. Под ръководството на редкия талант в тази област – сега вече проф. Людвиг Селимски, а тогава просто младият асистент на Н. Ковачев, осъзнахме, че етимологията е поезията на лингвистиката. И че сигурното тълкуване не винаги е възможно, но че успехът му много зависи от качеството на записаната на терен информация. Имахме твърде скромни лични опити от задължителната тогава за всеки

филолог домашна работа по изследване на топонимията на едно конкретно селище – най-често родното или поне родно за някой от родителите ни. Това беше и първото ни съприкосновение с теренната работа, но като начинаещи изследвачи бяхме облагодетелствани от факта, че записваме материали на познат диалект, от познат терен и чрез познати хора, които безкрайно добронамерено се опитваха да ни помогнат, за да заслужим отлична оценка. Доста по-различна се оказа същата задача, но на непознатото място. Първите два дни минаха в малко повече лутане. Сега вече знам, че най-трудно се събира топонимия на град. И макар гр. Елена тогава да не беше чак толкова голямо селище, не беше по силите на начинаещи изследвачи. На третия ден Н. Ковачев пристигна и при нас на проверка. Пътуваше с един малък мотор (същият, с който беше обходил Севлиевско, Габровско и Троянско, за да събира материал за топонимичните си монографии) и това му позволяваше често да наминава при всички групи и да оказва нужната помощ. Разгледа записаното, укори ни за бавните темпове, но похвали прецизността ни и ни помогна да изберем най-подходящите информатори. След първата проверка имахме повече кураж да продължим. В следващите селища само за 2-3 дни успяхме така да разпределим задачите си, че изследването да върви по график. И вече не с напрежение, а с радост очаквахме следващата среща със строгия и много взискателен, но ставащ ни все по-близък Учител. Бяха минали десетина дни и нашата малка група – къде с автобус, къде пеш от махала до махала, през живописни долини и била, навлизаше в сърцето на Еленския балкан. Един следобед, когато вече привършвахме първия ден от работата си в Беброво, познатият мотор се появи. Нашият ръководител се информира какво сме свършили, прегледа записаното на фишове и тетрадки, похвали ни за свършената работа и попита дали има в селото ресторант, за да вечеряме. Имаше кръчма, в която приготвяха скара, но ние не се бяхме отбивали там по разбираеми причини. Бяхме зажаднали за някаква истинска храна след десетдневното скитане по балканските селца и махали, където в най-добрия случай имаше по един смесен магазин. Там, наред с учебните пособия, селскостопанския инвентар, гугените цървули и галошите, се продаваше хляб, сирене, маслини, халва, вафли, бисквити. Това беше и ежедневната ни храна. Парите за дневни разходи, които бяхме

получили авансово, бяха на привършване, затова и си признахме, че не ходим по ресторанти. Той поясни, че ни кани на вечеря. Беше много настоятелен, а ние пък доста изгладнели, та бързо склонихме. Онези вкусни кебапчета с гарнитура и онази жълта лимонада никога няма да забравя! След вечерята дълго си говорихме за ономастичната наука, за перспективите ѝ у нас, за потребността от добри изследвачи на огромните „бели полета” в нея. Нашият ръководител, а в оня момент и благодетел, беше толкова обикновен, сърдечен, непосредствен и същевременно толкова извисен, погълнат изцяло от своята наука, на която се беше посветил и в която неусетно ни въвличаше. Мисля, че никога не съм го чувствала толкова земен и близък. В оня момент за нас той излезе от рамката на педантичния университетски преподавател, в която го бяхме поставили, и заживя в пълнокръвния образ на човека, призван да бъде истински Учител. Когато десетина години по-късно, вече в ролята на помощник-ръководител на експедиция в Дряновско (заедно с Недялка Иванова), си дадох сметка, че той ни е нахранил с пари от не толкова високата си заплата, оценил голямото му човешко сърце, в което строгостта и възискателността съжителстваха с неподправена човечност... Затова изобщо не се изненадах почти 30 години по-късно, когато известният вече краевед Атанас Калинов от с. Орехово, община Чепеларе, сподели, че когато е решил да изостави следването си във ВТУ заради материални проблеми, е почувствал потребност да сподели именно с проф. Н. Ковачев намерението си. Не изпълнил съвета му да учи, въпреки всичко, но съхранил спомена за големия учен и големия човек, който с бащинска грижа може да изслуша болките на студентите и колегите си и да се опита да им бъде полезен. В академичните среди това наистина рядко се среща.

Когато подготвяхме този сборник, попитах авторката на „Местните имена в Харманлийско” Румяна Кокаличева, някогашна докторантка на Й. Заимов, дали няма някакъв по-различен спомен, свързан с Н. Ковачев. Тя отговори, че не го е познавала отблизо, но когато извършвала теренното проучване за докторската си дисертация, била силно впечатлена колко много са в онзи отдалечен от Велико Търново край бившите студенти на Н. Ковачев и колко близки са им изследователските ѝ проблеми.

Най-добре можем да оценим ролята на учителите си за нашето израстване след години. Именно след години някогашните студенти на проф. Н. Ковачев, вече самите те дългогодишни учители или работници в различни области на културата и образованието, се връщат в университета да потърсят в архива му своите някогашни домашни, курсови или дипломни работи, за да продължат краеведските си проучвания. Тогава вече разбират, че ония задължителни изследвания, приемани с неохота и изпълнявани не винаги толкова добросъвестно, са най-важната първа крачка в научното дирене. И че без тази първа крачка езиковедската наука за повечето от филолозите щеше да остане суха и безинтересна материя, а заниманията с нея – безполезна. Не е и не може да бъде случайно, че именно затова толкова много краеведи и изследвачи на топонимията днес свързват интересите си с онай искра на любознателност, запалена от преподавателя им по езикознание през първата студентска година – Н. Ковачев във Великотърновския университет, Б. Симеонов и М. Москов в Софийския, Пловдивския и Шуменския университет. В ония години увод в езикознанието беше смятана за основополагаща дисциплина за бъдещия филолог и се четеше два семестъра, със 120 часа лекции и 60 часа семинарни упражнения. Този хорариум беше достатъчен, за да се дадат на студентите знания и за мястото на собствените имена в системата на езика, и за същността на етимологичния анализ. Днес, при общ хорариум за лекции и упражнения 30, 45 или 60 часа в рамките на един семестър, такава проблематика не може да бъде включена, а за подобни домашни и курсови работи няма как и да се мисли. Затова младите филолози нямат нито знания, нито изследователски интерес към ономастиката и етимологията. И докато знанията могат да бъдат допълнени по-късно, то интересът няма как да бъде провокиран. Тъжно е, но е истина: днес навсякъде все още можете да срещнете учители и краеведи, които се занимават с изследователска работа, инспирирани от някогашните си домашни, курсови и дипломни работи. Голямата част от тях са тъкмо бивши студенти на проф. Н. Ковачев, тъй като в ония години по-голяма част от бъдещите учители по български език и литература завършваха Великотърновския университет. Не е случайно, че и днес значителна част от изследвачите на топонимията и от външните сътрудници на Тезауруса на бъл-

гарската топонимия са възпитаници на ВТУ, минали през школата на Н. Ковачев или на също тъй невероятния учен и педагог Анчо Калоянов. Участието в организираните от тях кръжоци и експедиции е своеобразен атестат за зрелост и гаранция за успешен дебют в науката. С основание проф. Н. Ковачев винаги е предпочитал да избира сътрудници измежду своите бивши кръжочници и дипломанти. В практиката му все пак има и изключения. За едно от тях искам да разкажа.

През 1994 г. трябваше да обявим конкурс за специалист филолог на Центъра по българска ономастика. Проф. Н. Ковачев беше все още официален директор на ЦБО, но постепенно ме натоварваше с цялостната организация и ръководство на Центъра – искаше да е спокоен, че когато окончателно го предаде на някого, този човек ще работи така, както той би го искал и направил. Каза ми да дам обява за вакантната длъжност (с изискване за филологическо образование, ползване на руски и английски език, компютърна грамотност и да е непушач!) и да помисля как да организираме конкурса, за да изберем най-подходящия човек. Бяха трудни години. Безработицата тепърва нарастваше и кадрните безработни филолози никак не бяха малко. Явиха се 12 кандидати, като трима от тях бяха наши дипломанти. Помолих проф. Ковачев той да бъде председател на комисията, макар че с избрания специалист преди всичко аз щях да работя. Убедих го, че това ще гарантира в най-голяма степен обективността и правилността на избора. И не се излъгах. Неговата принципност и неподкупност бяха широко известни, неговият авторитет в университета му осигуряваше действителна свобода на избора и никой не посмя да му се меси в провеждането на конкурса, а той показва невероятен усет за качествата на напълно непознати нам кандидати. Конкурсът беше в две части – практическа (набор и разпечатване на 1 страница текст от „Географските имена с -јѣ” на проф. Й. Заимов) и интервю, което даваше възможност на кандидатите да се представят като филолози с интереси към ономастиката или науката въобще, а на комисията – да си създаде представа за тях и да прецени по-добре кой е най-яркият носител на търсените качества. На първата част от конкурса най-добре се представи Соня Седова – всъщност само тя успя за половин час да набере и разпечата твърде сложния текст. Компютърът далеч още не беше част от битието ни и имаше

кандидати, които дори не знаеха как се пуска. След интервюто, за което всеки от нас си беше измислил точкова система, стана преподавател на кандидатите. Беше важно да имаме организиран, деен сътрудник, с добра филологическа подготовка, със заявени научни интереси. Сумирахме резултатите и се спряхме на 3 имена. Предпочитанията на проф. Н. Ковачев бяха към русистката Соня Симова, при все че не е била негова кръжочничка или дипломантка. Аз се колебаех между нея и друга кандидатка, която доста неумело се справи на компютъра, но е защитила дипломна работа по ономастика с отличие и ми изглеждаше по-енергична, по-дейна и пробивна – все качества, които смятах, че ми липсват, и за които търсех допълване. Попитах го дали не се страхува, че това кротко и по-скоро мълчаливо момиче няма да има сили да защитава интересите на Центъра от постоянно домогващи се до архивното му богатство хора и институции. Отговори ми, че според него е съдържана, но стабилна и че на нея напълно може да се разчита. Доверих се на усета му. И слава богу!

Спомням си още много конкретни случки, които го открояват като последователен и много честен и безкомпромисен човек. За него нямаше никакво значение какви са партийните пристрастия на хората. Делеше ги не на партийни и безпартийни, а на почтени и непочтени. Във времето на партийните авторитети той беше останал безпартиен, а не се и обграждаше с партийни членове (всъщност нито един от асистентите му не е бил партийен член!), което тогава беше нередка практика в такива случаи. Работеше за България и влагаше всичко в извисяване на българската наука и образование. Изискваше много и от себе си, и от другите. Правеше го не защото това беше партийна повеля, а повелята на родолюбивото му сърце. Не прощаваше лъжата и измамата на никого и под никаква форма. Веднъж на контролна работа беше хванал студентка, която преписва, и ѝ беше писал единица. След часовете тя го настигнала по пътя (той винаги вървеше пеш) и го помолила да ѝ прости и да не дава гласност на случката, защото е член на БКП. Беше ѝ отговорил: „Тъкмо затова не бива да Ви прощавам. Вие трябва винаги да служите за пример!”

Дълго работихме заедно, чувствах го много близък, понякога като липсващия ми от ранно детство баща със същото име – Кольо, което

той напоследък предпочиташе, но все отлагах гостуването си в любимия му Кръвеник в Севлиевския балкан, където обичаше да прекарва творческото си лято. Отидохме там едва година-две преди смъртта му. Беше прекрасен слънчев ден през май или юни, сътворен само за излети. Дълго ходихме през свежите ливади и живописни височини. Показва ни всички старини и паметни места в околността. От терасата на къщата му, където пихме следобедното кафе, се откриваше наистина невероятна гледка към Балкана. Свежест, красота и покой – това вероятно беше магията на родното място, която го караше да жадува завръщането си на село и да твори най-добре там.

Завърна се и остана завинаги там на 20 април 2001 г. За последен път го видях на 18 април. Готвеше се за поредното творческо лято на село. Силите му го напускаха и вече цяла година не беше идвал в университета, но аз често се отбивах в дома му да му разкажа как работим и какво ново предстои да направим. Така беше и в онзи четвъртък. Седеше на креслото в работния си кабинет и много се зарадва на срещата ни. Разказах му подробно, както винаги, за нашата работа. Електронната база данни на антропонимията от XX век наистина го радваше и се готвеше през лятото да разработи своята част от бъдещия Речник на фамилните имена. Обсъдихме проекта за електронна база данни на топонимията, която започвахме да създаваме. Беше доволен от успешното развитие на Центъра. Обобщил: „Вие със Сегова работите добре. Много случихме с нея!” После ми показа чантата с фишовите и разпечатките, които е подготвил за село, пишещата машина... Обещах пак да му идем на гости – този път и със семейство Сегови.

Отидохме съвсем скоро. Много гости, с много цветя и искрени сълзи в очите. Силите му стигнали да осъществи жадуваното завръщане на село и сам да влезе в родния си дом. Седнал на леглото да си почине, а след минути го заварили легнал, бездиханен, с едва забележима иронична усмивка на лицето, сякаш най-после е узнал нещо безкрайно важно и хубаво, което другите още не знаят.

Така си отиват святите хора.

Светла да бъде паметта на нашия незабравим Учител – проф. Николай (Кольо) Ковачев!